

УДК 336.7

Волков Д.П., к.е.н., доцент

Криворізький економічний інститут

АНАЛІЗ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

Проаналізовано сучасні погляди на розуміння сутності ризиків банківської діяльності, досліджено основні підходи до визначення процесу аналізу банківських ризиків, названо напрямки вдосконалення діяльності сучасного банку щодо аналізу та оцінки ризиків банківської діяльності.

Ключові слова: ризик, банк, активи, експертна оцінка

Volkov D.

ANALYSIS OF BANKING RISKS: KEY APPROACHES TO DETERMINING

Analyzed the current views on the understanding of the banking risks' nature, investigated the main approaches to the definition of the analysis of banking risks, identified areas of the modern bank improvement on the analysis and assessment of banking risks.

Keywords: risk, bank, assets, expert evaluation.

Волков Д.П.

АНАЛИЗ БАНКОВСКИХ РИСКОВ: ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ

Проанализированы современные взгляды на понимание сущности рисков банковской деятельности, исследованы основные подходы к определению процесса анализа банковских рисков, названы направления совершенствования деятельности современного банка по анализу и оценке рисков банковской деятельности.

Ключевые слова: риск, банк, активы, экспертная оценка.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Необхідність аналізу, якісної і кількісної оцінки величини ризиків банківського сектора виникає внаслідок наявності чіткого взаємозв'язку між станом банківської системи та економічним ростом країни. Разом з тим, підтримка стабільного економічного росту та стабільності банківського сектора неможлива без чіткого уявлення про їх нагальні проблеми, у т. ч. про ризики, що виникають у процесі банківської

Волков Д.П.

діяльності. Аналіз ризиків банківської системи України здійснюється органами банківського нагляду. До цілей банківського нагляду в цьому напрямку належать: аналіз і оцінка фінансового стану банків, контроль за дотриманням банківського законодавства, застосування органами банківського нагляду коригуючих заходів [1, с. 97].

Ризики притаманні всім сферам банківської діяльності. Більшість ризиків пов'язана з активними операціями банку, насамперед кредитною та інвестиційною діяльністю. Діяльність щодо залучення коштів на вклади (депозити), на розрахункові та поточні рахунки також пов'язана з багатьма ризиками. Той факт, що банк здійснює одночасно й активні, й пасивні операції, вказує на додаткові чинники ризику та зумовлює розробку особливого підходу до обмеження їх впливу, що отримав назву «управління активами і пасивами». Діяльність операційних підрозділів, застосування інформаційних технологій і реалізація концепції маркетингу пов'язані з низкою функціональних ризиків, які теж можуть негативно позначитися на прибутку та капіталі банку. Нарешті, на банк у цілому впливають зовнішні ризики; деякі з них (наприклад, ризик невідповідності умовам державного регулювання) мають першорядне значення для його діяльності. Тому аналіз ризиків входить до числа ключових завдань стратегічного управління банком [2, с. 351].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Загальні і спеціальні підходи до аналізу та оцінки ризиків банків і банківської системи розглянуті в працях таких вітчизняних та зарубіжних авторів, як Ф.Ф. Бутинець [3], А.М. Герасимович [4], Т.А. Васильєва [5], Т.Д. Косова [2], А.А. Лобанов, А.В. Чугунов [6], І.М. Парасій–Вергуненко [7], Л.О. Примостка [8], В.Т. Севрук [9], М. Фрост Стівен [10] та ін. Вищезгадані вчені й фахівці внесли великий вклад у розробку теоретичних і практичних аспектів аналізу ризиків банківського сектора та аспектів банківського аналізу. Незважаючи на наявність праць, присвячених вивченню проблеми, що досліджується, як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі, на сьогоднішній день питання аналізу та оцінки ризиків потребує проведення подальших наукових досліджень.

Цілі статті. Метою статті є аналіз сучасних поглядів на розуміння сутності ризиків банківської діяльності, дослідження основних підходів до визначення процесу аналізу банківських ризиків та виокремлення напрямків вдосконалення діяльності сучасного банку відповідно до запитів ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. При дослідженні поняття «банківський ризик» у більшості випадків вчені намагаються адаптувати визначення категорії «ризик» до специфічних умов його виникнення у банківській діяльності. З огляду на це не може існувати істотних відмінностей у підходах, які застосовуються в обох випадках. Так, наприклад, Л.А. Бондаренко у своєму дослідженні розрізняє шість підходів до визначення поняття «банківський ризик» [11]: як ймовірність відхилення від очікуваного результату; загроза втрат; ймовірність отримання як збитків, так і прибутку; невпевненість передбачення результату; ситуативна характеристика діяльності банку, що відображає невизначеність її результату; діяльність банку, пов'язана з подоланням невизначеності.

Аналіз наявних у літературних джерелах визначень поняття «банківський ризик» (табл. 1) вказує на те, що більшість з них є подібними, а відмінності полягають переважно в обраному підході до розуміння сутності ризику в цілому (відповідно до поданого вище огляду генезису трактувань даної економічної категорії). У розглянутих інтерпретаціях поняття «банківський ризик», як правило, акцентується увага на його фінансовому характері, що виявляється у формі можливих результатів ситуації ризику.

Таблиця 1

Огляд визначень поняття «банківський ризик»

Автор, джерело	Визначення
Т.А. Васильєва [5, с. 25]	Кількісно оцінена ймовірність невідповідності обсягових, просторових та часових параметрів фінансових потоків банку очікуваним; яка формується у результаті цілеспрямованої дії або бездіяльності зацікавлених суб'єктів економічних відносин, що відбивається на зміні його фінансового стану та динаміки розвитку
І.М. Парасій–Вергуненко [7, с. 178]	Під банківським ризиком розуміють можливість зазнати втрат у разі виникнення несприятливих для банку обставин
Л.О. Примостка [8, с. 17]	Ймовірність недоотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку внаслідок несприятливого впливу зовнішніх чи внутрішніх чинників
В.Т. Севрук [9, с. 43]	Невизначеність результату банківської діяльності та можливі несприятливі наслідки у випадку невдачі

Існує безліч варіантів класифікації банківських ризиків. Найпоширеніша виглядає так:

Види ризиків банківської діяльності

Група ризику	Категорія ризику
Зовнішні ризики (ризики операційного середовища)	<ul style="list-style-type: none"> – ризики стихійних лих; – ризики країни; – політичні ризики; – нормативно–правові ризики; – ризики конкуренції.
Внутрішні ризики (ризики управління, ризики організації банківських операцій, фінансові ризики)	<ul style="list-style-type: none"> – ризики шахрайства; – ризики неефективної організації; – ризик нездатності керівництва приймати раціональні рішення; – ризик неефективності системи стимулювання працівників; – ризик операційних або накладних витрат (ризик неефективності); – ризик впровадження нових продуктів та технологій; – кредитний ризик; – процентний ризик; – ризик ліквідності; – інвестиційний ризик; – валютний ризик; – ризик неплатоспроможності.

Як відмічає Л.О. Примостка [8, с. 11–13], до зовнішніх належать ризики, пов'язані зі змінами у зовнішньому щодо банку середовищі і безпосередньо незалежні від його діяльності. Це політичні, правові, соціальні та загальноекономічні ризики, що виникають у разі загострення економічної кризи у країні, політичної нестабільності, війни, заборони на платежі за кордон, консолідації боргів, введення ембарго, відміни імпорتنих ліцензій, стихійного лиха (пожежі, повені, землетруси), приватизації, націоналізації, неадекватного правового регулювання тощо. Вплив зовнішніх ризиків на результативність роботи банку винятково високий, управління цими ризиками найскладніше, а іноді й неможливе. Для їх оцінювання застосовуються в основному логічні методи аналізу.

До внутрішніх належать ризики, що виникають безпосередньо у зв'язку з діяльністю конкретного банку.

Чим ширше коло клієнтів, партнерів, зв'язків банку, банківських операцій, послуг, тим більше внутрішніх ризиків супроводжує його роботу. Порівняно із зовнішніми внутрішні ризики краще піддаються ідентифікації та квантифікації.

Ризик, присутній практично в будь-яких банківських операціях. Причинами його виникнення можуть бути [7, с. 179]:

1. Ризик обумовлений можливою, неплановою зміною умов діяльності, що визначають видатки банку на забезпечення власної діяльності.

2. Ризик, що обумовлений появою збитків.

3. Ризик, пов'язаний із втратами, які сприймаються як непередбачене зниження банківського прибутку.

Дослідження доводять, що у міжнародній практиці ефективнішим вважають двоступеневий аналіз зовнішніх ризиків. Спочатку оцінюють економічну ситуацію в країні, потім, обчислюють рівень сумарного ризику країни. Крім аналізу ризику країни, необхідно зважати на ризики, пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю. Вони можуть бути зараховані як до зовнішніх, так і до внутрішніх ризиків банку – залежно від того, які рішення прийме менеджмент банку за конкретних обставин щодо його внутрішньої діяльності.

Необхідно констатувати, що внутрішні ризики виникають у результаті діяльності самого банку і залежать від операцій, які він проводить. Відповідно вони пов'язані з [7, с. 181–182]:

1) активами банку (кредитні, валютні, ринкові, розрахункові, лізингові, факторингові, касові, інвестиційні ризики тощо);

2) зобов'язаннями банку (ризики за вкладками та іншими депозитними операціями, за міжбанківськими кредитами, отриманими кредитами);

3) якістю управління банком власними активами і пасивами (процентний ризик, ризик незбалансованої ліквідності, неплатоспроможності, ризик структури капіталу, недостатності капіталу);

4) ризиком реалізації фінансових послуг (операційні, технологічні, стратегічні, адміністративні, бухгалтерські ризики, а також ризики, пов'язані з інноваціями, безпекою, зловживаннями).

Захиститися від кредитного ризику допомагає систематичний аналіз, у процесі якого з'ясовують, як банки встановлюють мінімальну питому вагу кредитних вкладень, що покриваються власними ресурсами; дотримуються нормативу максимального розміру ризику на одного позичальника та нормативу «великих» кредитних ризиків; формують резерви під збитки за позичками; диверсифікують кредитні вкладення за галузями, позичальниками; чи отримують достатнє забезпечення за виданими кредитами тощо.

Розглядаючи ризики, пов'язані із зобов'язаннями, особливу

увагу слід приділяти аналізу формування депозитів. До появи негараздів у діяльності банку може призвести дострокова вимога вкладу чи міжбанківського кредиту. На дострокові вимоги, крім різких непередбачених змін у фінансовому стані вкладника, можуть впливати також фактори, пов'язані з нестійкою політичною чи економічною ситуацією в країні, кризи. Задля попередження і регулювання ризику щодо формування депозитів, банки аналізують співвідношення між позичками і депозитами, враховують процентний ризик, який виникає при формуванні депозитів.

Вивчаючи ризики, пов'язані з якістю управління активами і зобов'язаннями, слід особливо уважно аналізувати процентний ризик, тобто небезпеку втрат унаслідок перевищення сплачених процентних ставок над отриманими. Підвищення процентних ставок спричинить падіння курсів цінних паперів із твердими процентами, а відтак і знецінення банківського портфеля, завдасть курсових збитків. Крім того, різниця між процентними доходами і витратами становить основу банківського прибутку. Різка зміна ставок у різних сегментах ринку може негативно позначитися на прибутковості операцій банку. Це спонукає банки аналізувати попит і пропозицію кредитних ресурсів, порівнювати інтервал часу між строками вивільнення депозитів та розміщених коштів і коливаннями процентних ставок (останні – досить різноманітні, вони залежать від загального попиту на кредитні ресурси даного банку, наявності цих ресурсів, характеру, розміру та строків позички. Процент є регулятором ринкових відносин).

Щодо ризиків, пов'язаних із реалізацією фінансових послуг, застосовують спеціальні методи аналізу. Вивчаючи операційні ризики банку, оцінюють, як збільшується вартість послуг банку та зростають поточні витрати.

Як стверджують фахівці [3, 4, 7], існують три основні методи оцінки ризиків: метод експертних оцінок, аналітичний та частковий (статистичний).

Метод експертних оцінок ґрунтується на вивченні висновків, зроблених експертами банку, і передбачає складання узагальнюючих рейтингових оцінок. Цей метод охоплює рейтингові оцінки кредитоспроможності позичальника та страхового ризику, дотримання економічних нормативів діяльності банку, розрахунок розміру ризику за кредитним портфелем банку, а також визначення розміру необхідного резерву для покриття збитків від кредитної діяльності

банку, класифікацію кредитів за ступенем ризику тощо.

Аналітичним методом передбачається аналіз зон ризику зі встановленням оптимального його рівня для кожного виду банківських операцій та їх сукупності.

Частковий (статистичний) метод полягає в оцінці часткового ризику, тобто визначенні розміру втрат за окремою операцією банку щодо активів, зобов'язань тощо відповідно до ступеня ризику; зіставленні фактичної величини ризику з очікуваною згідно з нормативними документами; виявленні фактичних зон ризику для окремого банку стосовно окремої операції; з'ясуванні ступеня їх допустимості, установленні максимально можливого розміру ризику за окремою операцією банку.

Результати досліджень засвідчили, що на практиці існує комплексний метод аналізу загального розміру банківських ризиків, який базується на сукупній оцінці ризику стосовно банку в цілому. Головним в управлінні ризикованими операціями банку є визначення ступеня допустимості і виправданості того чи іншого ризику та прийняття рішення. Перспективним є визначення ступеня допустимості загального ризику банку для встановлення нормативу відрахувань від прибутку до резервного фонду [7, с. 184].

Як стверджують А.М. Герасимович [4, с. 553] та І.М. Парасій–Вергуненко [7, с. 184], для визначення загального розміру банківських ризиків необхідно всі внутрішні ризики скоригувати на зовнішні. Для цього використовується формула розрахунку загальних ризиків комерційного банку:

$$H = \frac{P_1 + P_2 + P_3 + \dots + P_n}{K} * E, \quad (1)$$

де H – ступінь допустимого загального ризику банку;

P – часткові ризики банку за всіма операціями;

E – коригуючий коефіцієнт зовнішніх ризиків банку;

K – капітал банку.

Цей показник відображає максимально можливий ступінь ризику для банку за певний період.

Висновки. Специфіка банківських ризиків тісно пов'язана з сутністю банківської діяльності, яка переважно обумовлюється виконанням функцій фінансового посередництва на грошовому ринку. Банківська діяльність передбачає істотний рівень соціальної

відповідальності, оскільки банки при здійсненні активних операцій переважно ризикують грошовими коштами клієнтів. З іншого боку, трансформація банками параметрів грошових коштів (валюта, строк, ставка тощо), у процесі їх перерозподілу, обумовлює ризиковий характер більшості банківських операцій.

Різні види ризиків спричиняються різноманітними факторами та по-різному впливають на стійкість банку. Серед значної кількості ризиків, пов'язаних з банківською діяльністю, винятково важливу роль відіграють фінансові ризики базових (деPOSITНИХ та кредитних) банківських операцій. Ця теза обумовлюється істотною величиною потенційних втрат, пов'язаних з реалізацією фінансових ризиків та переважаючою питомою вагою базових банківських операцій серед напрямків банківської діяльності.

У вітчизняній банківській практиці існують три основні методи аналізу та оцінки ризиків банківських установ: метод експертних оцінок, аналітичний та частковий (статистичний). Слід зазначити, що також існують універсальні методи аналізу і мінімізації ризиків, які сьогодні застосовуються банками України – метод кумулятивного гепу і метод дюрації. Дані методики можуть бути пристосовані для ефективної оцінки ризиків за найбільш прибутковими, але разом з тим і найризикованішими банківськими операціями – роботі з валютою і цінними паперами.

1. Швець Н.Р. Ризики банківських установ: проблеми визначення та управління / Н.Р. Швець // Регіональна економіка. – 2008. – №4. – С. 97–103.
2. Косова Т.Д. Аналіз банківської діяльності: [навч. пос.]. / Т.Д. Косова. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 486 с.
3. Аналіз діяльності комерційного банку [Текст]: навч. посіб. / за ред. Ф.Ф. Бутинця, А.М. Герасимович. – Житомир: ПП «Рута», 2001. – 384 с.
4. Аналіз банківської діяльності [Текст] / [Герасимович А.М., Алексеенко М.Д., Парасій–Вергуненко І.М. та ін.]; за ред. А.М. Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2004. – 599 с.
5. Управління ризиками банків [Текст]: монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А.О. Єпіфанов, Т.А. Васильєва, С.М. Козьменко та ін.] / За ред. д-ра екон. наук, проф. А.О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т.А. Васильєвої. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 283 с.
6. Енциклопедія фінансового ризик-менеджмента / Под ред. А.А. Лобанова, А.В. Чугунова. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 878 с.
7. Парасій–Вергуненко І.М. Аналіз банківської діяльності: [навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.]. / І.М. Парасій–Вергуненко. – К.: КНЕУ, 2003. – 347 с.
8. Примостка Л.О. Банківські ризики: теорія та практика управління [Текст]: монографія / Л.О. Примостка, О.В. Лисенюк, О.О. Чуб; Мін-во освіти і науки України, ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2008. – 456 с.

9. Севрук В.Т. Банковские риски [Текст] / В.Т. Севрук. – М.: Дело, 1995. – 72 с.
10. Фрост С.М. Настільна книга банківського аналітика: Гроші, ризики і професійні прийоми / М. Стівен Фрост; пер. з англ.; За наук. ред. М.В. Рудя. – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2006. – 672 с.
11. Бондаренко Л.А. Ризик–менеджмент кредитної діяльності комерційного банку [Текст]: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Л. А. Бондаренко. – К.: КНЕУ, 2007. – 23 с.